

Projektbeskrivelse for DRIBLE projektet

Drenges veje i uddannelsessystemet

Drenges fremtidsforestillinger, uddannelsesvalg og in- og eksklusion i ungdomsuddannelserne

Projekt start 1. marts 2012

Lektor *Christian Helms Jørgensen*
Professor *Jan Kampman*
Lektor *Steen Baagøee Nielsen*

Roskilde Universitet
Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning

Projektets formål

Formålet med projektet er skabe ny viden om et væsentligt og aktuelt problem i uddannelsessystemet, nemlig hvorfor en betydelig gruppe af drenge marginaliseres i uddannelsessystemet og havner i den uddannelsesmæssige restgruppe. Den andel af en ungdomsårgang, der ikke gennemfører nogen uddannelse udover grundskolen, har været uændret i over 15 år, og frafaldet har været stigende i erhvervsuddannelserne, som har en overvægt af drenge. Derfor rettes projektets empiriske fokus mod drenge i erhvervsuddannelse.

Projektets formål er at forstå drengenes uddannelsesforløb og marginalisering i lyset af den betydning, som de individuelt og kollektivt tillægger uddannelse, og de forskelligartede forestillinger de har om deres fremtidige arbejdsliv. Formålet er at give ny indsigt i samspillet mellem in- og eksklusionsprocesser i drengenes fællesskaber og deres deltagelse i erhvervsuddannelsernes skolekulturer og fagkulturer. Projektet vil belyse forholdet mellem på den ene side de unges fremtidsorienteringer, uddannelsesvalg og -fravalg og på den anden side de institutionelle og kulturelle selektionsprocesser i uddannelsesinstitutionerne. Desuden er formålet at udforske og forklare sammenhænge mellem de lokale, institutionsinterne processer og de generelle kønnede overgangsmønstre i det danske uddannelsessystem set i lyset af den kulturelle modernisering og udviklingen mod et videnssamfund.

Projektets relevans og problemstillinger

Siden 1980'erne er der med hensyn til køn i uddannelserne foregået en stille revolution, som forskningsmæssigt ikke er forklaret. Den andel af en årgang kvinder, som gennemfører en videregående uddannelse, er fordoblet i løbet af 25 år - fra godt en fjerdedel i 1980 til over halvdelen i 2005. I 1980'erne havde forskningen fokus på kvinderne som en udsat og marginaliseret gruppe, og kvinder udgjorde stadig i 1990 et flertal i den såkaldte restgruppe af unge, som ikke gennemfører nogen erhvervskompetencegivende uddannelse. Men siden er drengenes andel af restgruppen steget, så de nu udgør to tredjedele af restgruppen. Blandt mænd fra de etniske minoriteter ender over 40% i restgruppen (Jørgensen 2010). Globaliseringen og udflagningen af ufaglærte jobs fra Danmark har aktualiseret problemet med restgruppen – og drengene som tabere i uddannelsessystemet.

Mens der også tidligere har været forskningsmæssig og politisk interesse for restgruppen, så er det nyt at restgruppen i dag fremstår som et problem, der handler om køn og etnicitet. Det har ført til fremkomsten af en offentlig debat om 'drenge som tabere i uddannelsessystemet', og dette problem forbindes ofte i den politiske diskurs med problemer som bandekriminalitet og manglende integration (Haarder 2009). Der er grund til at være kritisk overfor præmisserne for den offentlige debat, da den ofte generaliserer og har vanskeligt ved at rumme nuancer og kompleksitet. Studier har fx påvist store nationale forskelle med hensyn til om '*drenge som tabere i uddannelserne*' bliver debatteret offentligt som et problem, og det er uafhængigt af, om der kan måles lavere præstationer for drengene i uddannelsessystemet (Moreau 2011). Debatten har også ført til forskning på flere fronter, som henviser til biologisk/fysiologiske teorier om kønsforskelle i modningsprocesser (Gerlach 2008) over socioøkonomiske teorier om skifte fra industri- til servicearbejde (McDowell, 2003) til kulturteorier om maskulinitet i krise (Edwards 2006). Da de biologisk og socioøkonomisk orienterede teorier har en begrænset forklaringskraft, er derfor behov for forskning som belyser de kulturelle, socialpsykologiske og subjektive sider af de kønnede uddannelsesvalg og -veje. Det indebærer udforskning af de betydninger, som uddannelser og fag- og arbejdsidentiteter har for de unges identitetsudvikling og tilknytning til subkulturer i og uden for skolen. Udgangspunktet er at de unges til- og fravalg af uddannelse hænger sammen med deres kønnede selvforståelser og deres ofte kønsopdelte sociale fællesskaber og subkulturer. En sådan tilgang kan bidrage til at forklare tre forbundne paradokser på området.

Det *første paradoks* består i, at andelen af en ungdomsårgang, som ikke afslutter en ungdomsuddannelse, har været stort set uændret siden 1995, samtidig med at der netop i denne periode er gennemført omfattende initiativer til at reducere denne gruppe. Selvom stort set alle unge nu fortsætter i

uddannelse efter folkeskolen, fuldfører en stigende andel ikke uddannelsen. Halvdelen af de unge, der starter på en erhvervsuddannelse, falder fra, og blandt drenge fra etniske minoriteter falder tre fjerdedele fra (Jørgensen 2008). En stigende andel af den gruppe, der aldrig afslutter en uddannelse ud over grundskolen, udgøres drenge. Da det at uddanne sig, er blevet en almen norm blandt unge fra alle sociale lag, er der behov for at forny forskningens hidtidige fokus på køns- og klassebestemte 'anti-skole-kulturer' (Willis 1977; Dolby m.fl. 2004) blandt andet for at forklare de store forskelle i uddannelsesmønstrene mellem og indenfor etniske grupper. Problemet med drenge som tabere i uddannelsessystem ses også internationalt. Pigerne klarer sig også bedre end drengene ved afgangsprøverne i folkeskolen og gymnasiet. Det er en tendens, som gælder i hele Norden (NMR 2006:577) og som også ses i PISA målinger af læsefærdigheder (Moreau 2011). Pigerne er samtidig en mere homogen gruppe end drengene. Der er langt større spredning hos drengene, så nogle drenge ligger helt i toppen, mens drengene samtidig udgør hovedparten af de elever, som ligger i bunden med hensyn til karakterer ved folkeskolens afgangseksamen. Drengenes komplekse uddannelsesmønstre og paradokset om restgruppen og drengene vil projektet begribe med teorier om kønnede uddannelsesvalg i relation til socialgrupper, etnicitet, maskulinitetsformer, subkultur og ungdomskultur.

Det *andet paradoks* består i at unges valg af uddannelse i stigende grad, også i forskningen, ses som et individuelt valg, der bygger på en personlig interesse (Dwyer & Wyn 2001) – og ikke primært som et traditionsbestemt valg på et kønsopdelt arbejdsmarked. Men på den anden side fortsætter en meget stor del af de unge med at vælge uddannelse efter social oprindelse og køn (Nielsen 2008). Denne stærke sociale strukturering af de unges uddannelsesvalg og uddannelsesveje har forskningen efter den postmodernistiske drejning haft svært ved at forklare (Rattansi & Phoenix 2009). Trods stærke antagelser i forskningen om at de unge er 'kulturelt frisatte' og at traditionerne er opløste (Illeris m.fl. 2002), ses på nogle områder endog en styrkelse af den traditionelle kønsopdeling. Det gælder valget mellem de to spor i ungdomsuddannelserne, der tilbyder hver sin skolekultur: en akademisk-studieforberedende kultur og en praktisk-erhvervsrettet kultur. Her er drengenes dominans på erhvervsuddannelserne blevet styrket, mens pigerne dominerer i de gymnasiale uddannelser. Det peger i retning af et kønsmæssigt opdelt uddannelsessystem, hvor en stigende andel af kvinderne fortsætter i de videregående uddannelser, mens der i erhvervsuddannelserne er en øget andel drenge, som oftere end pigerne falder fra og ender i restgruppen. Den kønsmæssige polarisering er særlig markant blandt etniske minoriteter, hvor pigernes uddannelsesniveau nu er på højde med etnisk danske elever. Paradokset med den øgede individualisering samtidig med en fortsat/øget social strukturering af uddannelsesvalgene vil projektet undersøge med teorier om institutionel selektion i uddannelsessystemet og teorier om social in- og eksklusion i ungdomskulturens fællesskaber.

Det *tredje paradoks* består i at alle unge (95%) skal gennemføre en ungdomsuddannelse, men at der samtidigt er tegn på en øget konkurrence og selektion i uddannelserne, blandt andet på grund af manglen på praktikpladser. Særligt erhvervsuddannelserne skal både være meget socialt inkluderende og tilbyde "erhvervsuddannelser i verdensklasse" for erhvervslivet (Globaliseringsrådet 2005). Når alle unge i princippet skal gennemføre en ungdomsuddannelse, men der kun er plads til en del af dem, er resultatet en mere usynlig form for selektion med større krav til eleverne om selvselektion i forbindelse med individualiseringen af uddannelserne (Moldenhawer 2007). Projektet vil undersøge denne problemstilling med teorier om social, etnisk og kønnet selektion via vurdering, kategorisering og positionering af elever i sammenhæng teorier om identitetsudvikling og biograficitet hos unge (Heinz 1995, 2001; Olesen 2007; Holland m.fl. 1998; Stokes & Wyn 2007).

Disse tre paradokser peger på et behov for en forskning, der har en mere differentieret forståelse af drenges valg og veje i ungdomsuddannelserne afhængig af blandt andet etnicitet, social baggrund og lokal kultur, og en mere nuanceret forståelse af drenges opfattelser af maskulinitet i relation til uddannelse. Det er et formål med dette forskningsprojekt at kvalificere den teoretiske forståelse af problemstillingen ved en kritisk sammentænkning af teorier om ungdoms-/sub-kulturer, etnicitet og køn med teorier om skolekultur og institutionel selektion. Det forventes at give en mere sammenhængende forståelse af nye former for in- og eksklusionsprocesser i ungdomsuddannelserne relateret til køn og etnicitet. Hensigten er herunder at udvikle en mere differentieret forståelse af især drenges forskel-

lige 'anti-skole-kulturer', og hvordan drenge udvikler forestillinger et fremtidigt liv med henblik på uddannelse og fag- og arbejdsidentiteter.

Teoretisk grundlag

Teoretisk vil projektet sammentænke fire teoridimensioner, som skal bidrage til at skabe sammenhæng mellem de fire niveauer i problemfeltet: 1. Drenge's identitetsudvikling og uddannelsesvalg, 2. Drenge's in- og eksklusion i skolens fællesskaber og subkulturer, 3. Drenge's in- og eksklusion i erhvervsskolen og skolekulturen og 4. Uddannelses-/overgangssystemets strukturelle kønssegregering. Den teoretiske ambition er at udvikle en dynamisk, situeret og differentieret forståelse af drenge's uddannelsesvalg og fravalg ved at undersøge dem i et forløbsperspektiv over tid for at undgå statiske og deterministiske forståelser af drenge's forhold til uddannelse. Derfor er det longitudinale design centralt: at følge en gruppe unge i overgangen fra grundskolen og videre i ungdomsuddannelserne over to år. Dette forløbsperspektiv betragtes som både socialt og kulturelt medieret og som institutionelt struktureret. Drenge's veje i uddannelsessystemet skal forstås i sammenhæng med dels deres tidligere erfaringer, deres interaktioner i fællesskaber og ungdomskulturer, deres deltagelsesbaner i skolerne og deres håndtering af overgange i forhold til de veje, som tilbydes i det danske uddannelsessystem. Forholdet mellem på den ene side de unges subjektivitet og livsforløb og på den anden side uddannelsessystemets institutionelle rammer og uddannelsesveje ses som en åben og interaktiv relation. Projektet vil søge at forstå de unges som aktive skabere af sammenhæng og mening i deres egne liv i relation til de særlige muligheder og betingelser som erhvervsuddannelserne og det danske overgangssystem tilbyder. Tilsvarende ses de institutionelle veje og overgange ikke kun som givne og fastlagte, men som delvist forhandlede og formbare – blandt andet fordi en betydelig del af de unge ikke blot følger de fastlagte veje og trådte stier. Dette perspektiv vil vi forfølge ved en sammentænkning af projekts fire teoridimensioner, som vi vil uddybe i det følgende.

1. Drenge's uddannelsesvalg og identitetsudvikling

Den første teoretiske dimension udgøres af teorier om socialisering og udvikling af fagidentitet i erhvervsuddannelserne (Heinz 1995; Kirpal m.fl. 2007). Forskningen har fremhævet at erhvervsfagene ('mekaniker', 'frisør') støtter overgangen ved at fungere som 'vejvisere' i forhold til unges valg af og fastholdelse af en uddannelse (Jørgensen 2009). Erhvervsuddannelserne er rettet mod velkendte positioner i samfundets arbejdsdeling, der tilbyder unge klare identitetsfigurer og giver adgang til arbejdsfællesskab med voksne og dermed giver muligheder for udvikling af stærke fagidentiteter. Fagidentiteten giver et grundlag for de unges fremadrettede livsudkast, for deres erfaringsdannelse og for oplevelsen af socialt tilhørsforhold (Jørgensen 2009). Fagidentiteten kan ses som en særlig måde at håndtere en grundlæggende biografisk udfordring for unge: at skabe realistiske forestillinger om deres fremtid under forhold hvor normalbiografierne er under opløsning. Fagidentiteten kan skabe sammenhæng på tværs i de unges liv i forholdet mellem de ofte fragmenterede livssfærer (uddannelse, arbejde, ungdomsliv, familieliv, fritidsliv), og skabe sammenhæng på langs af de multiple overgange i livsforløbet (Larsen 2003; Bloomer 2001).

Men samtidig er de traditionelle erhvervsfag udsat for statustab, som indebærer at de taber i værdi som identitetsfigurer for de unge. For etniske minoriteter har erhvervsuddannelserne ofte en anden kulturel betydning end for etnisk danske unge – og i skolekulturen. Desuden har en del af de traditionelle håndværksfag fået et øget indslag af boglig og abstrakt viden, og modulisering og individualisering indebærer en svækkelse af de fagenes klare profiler. Dele af den danske forskning peger på at erhvervsfagene fortsat har stor betydning for de unges valg og gennemførelse af en erhvervsuddannelse (Koudahl 2004), mens andre peger på at de unge i stigende grad "navigerer i kaos" uden klare mål (Illeris, m.fl. 2002). Projektet her vil forsøge at kvalificere disse modstridende resultater ved dels at søge en mere differentieret forståelse for erhvervsfagenes betydning for såvel de mere individuelle orienteringer, som kollektive mønstre ved drenge's uddannelsesvalg og fremtidsorienteringer. Hensig-

ten er at få en forståelse af uddannelsesvalget som læreprocesser der forløber over tid, og som ofte omfatter fravalg, afbrud og omvalg af uddannelse.

Den internationale forskning peger på, at unges overgange generelt bliver mere langvarige, komplekse, ikke-lineære og 'de-standardiserede' (Walther 2006; Gangl & Müller 2003). De institutionelle veje bliver mere individualiserede og fleksible, og det stiller øgede krav til den enkelte om at håndtere usikkerhed og risici i forbindelse med de mange valg og veje (Wyn & Dwyer 2000; Heinz 2001). Samtidig er der tegn på en øget 'kulturalisering' af unges uddannelsesvalg og deres søgningen til forskellige typer af arbejde (Chisholm 1997). Særligt i erhvervsuddannelserne vælger unge ikke primært en uddannelse, men mere en fremtidig arbejdsidentitet (Brown m.fl., 2007). Skævheden i frafaldet på ungdomsuddannelserne, der især rammer etniske minoriteter og drenge, peger på behovet for forskning i de kulturelle og subjektive dimensioner af unges håndtering af overgange på vejen fra uddannelse til arbejdsmarked. Der er behov for en bedre forståelse af den måde unge oplever og værdsætter uddannelser og jobs, og for de subjektive drivkræfter og barrierer for en vellykket overgang. Vendingen i interessen mod overgangens subjektive og kulturelle dimensioner er dog forskningsmæssigt svagt funderet og bygger ofte på tvivlsomme generaliseringer (om zappere, utilpassede indvandrerdreng, skoletrætte drenge og flinke piger).

Projektet vil kvalificere forståelsen af de unge som meningsskabende og intentionelle ved at udforske deres fremtidsforestillinger og livsudkast og ved at forstå deres livsforløb som 'levet forlæns', som drevet frem af deres planer, håb og drømme. Heri vil projektet adskille sig fra de mange studier der med nye metoder til behandling af registerdata beskriver de unges livsforløb som bestemt af deres sociale baggrund og en række 'risikofaktorer' (Andersen 2005; Jensen & Larsen 2011). Disse studier kan ikke indfange de subjektive, sociale og kulturelle processer, som ligger bag de målte statistiske resultater – blandt andet hvad der faktisk motiverer unge mænds kønnede valg og veje i uddannelserne. Dette projekt vil forsøge at forstå de unge som meningsskabende og intentionelle subjekter, som forsøger at håndtere overgangens usikkerheder, som afprøver muligheder og forfølger deres valg. Det vil ske med blik for det ofte foreløbige, afprøvende, situerede og modsætningsfyldte i unges valg- og identifikationsprocesser (Hodkinson m.fl. 2007).

Det er et åbent spørgsmål hvordan unge udvikler fagidentiteter i dag og om sådanne identiteter kan fungere som almen ramme for subjektive orienteringer og erfaringsdannelse. Tendensen til en øget afkobling mellem arbejde, uddannelse og øvrigt liv indebærer en svækkelse af erhvervsfagenes strukturerende rolle for overgangen mellem arbejde og uddannelse. Det er også et åbent spørgsmål hvordan den klassiske fagidentitets stærke kønsmærkning (frisør og smed) spiller sammen med individuelle og (sub)kulturelt prægede identificeringer og differentieringer relateret til etnificering, klasse og seksualitet. Projektet har fokus på overgange i uddannelsessystemet, men vil også inddrage de øvrige overgange, som typisk forløber parallelt med uddannelsesforløbet, og som udviser en stigende grad af usamtidighed. Det drejer sig om forhold som skift i socio-økonomisk position, bolig, socialt miljø, familiemæssig status og livsperspektiv fra ung til voksen. Interessen er at undersøge hvordan unge oplever og håndterer de ressourcer og begrænsninger som det aktuelle institutionelle regime tilbyder i udviklingen af deres identiteter, livshistorier og livsudkast. Projektet vil arbejde med teoretisk at udvikle og kvalificere begreber om fagidentitet og sammenhængen mellem erhvervsfag, institutionelle regimer og den biografiske konstruktion af identiteten (Andersen m.fl. 2005; Raffe 2008; Estevez-Abe 2005).

2. Skolekultur og institutionel selektion (Jan skriver ...)

En anden teoretisk dimension er teorier om skolekultur og institutionelle læringskulturer, som er udviklet i det engelske forskningsprojekt '*Learning Lives*' (Hodkinson m.fl. 2007). Denne tilgang etablerede en produktiv ramme til forståelse af, hvordan samspillet mellem elevernes kulturelt formede habitus og institutionens læringskultur gav forskellige muligheder for deltagelse for forskellige elever. Dansk inspiration hentes blandt andet i studiet af etniske minoritetsdreng i erhvervsuddannelserne (Hansen 2010) og i studiet af 'uddannelsesfremmede' i gymnasierne (Ulriksen m.fl. 2009).

3. Køn, ungdomskultur og uddannelse

En tredje dimension i projektets teoretiske tilgang er teorier om køn, ungdomskultur og uddannelse. Birminghamskolens første skolestudier og undersøgelser af betydningen af kønnede ungdomskulturer var præget af begreber om subkultur, den såkaldte anti-skole-kultur (Willis 1977). Disse banebrydende kulturstudier har haft betydelig indflydelse i den danske forskning på feltet (Gitz-Johansen 2006; Giliam 2008). Meget af den danske forskning, blandt andet i tilknytning til det Center for Ungdomsforskning (CEFU) har i de seneste 15 år bygget videre på denne kulturanalytiske tradition i kombination med bredere kulturdiagnostiske analyser af moderniteten med kritisk-teoretisk inspiration (Ziehe og Stubenrauch 1982). Her er fokus på karakteren af de unges identitetsarbejde, som er præget af øgede krav om refleksivitet og valgkompetence som skaber subjektive orienteringer præget af individualiseringspres og ambivalens. Det er en svaghed ved denne forskningstradition, at den ikke har beskæftiget sig kønsteoretisk eller maskulinitetsteoretisk med drenges forhold til uddannelse (Illeris m.fl. 2002). Andre studier har inspireret af særligt Bourdieu-skolen anlagt mere strukturelle eller makrosociologiske perspektiver på unges – herunder drenges - deltagelse i social og kulturel reproduktion i uddannelsessystemet (Koudahl 2005). Her betragtes køn og maskulinitet i hovedsagen som en registrerbar (statistisk) 'faktor' i de sociale orienteringer i uddannelserne.

Internationalt har feltet været præget af betydelig mere dynamik og en voldsom ekspansion i antallet af publikationer. Især har inspirationer fra den efterhånden etablerede maskulinitetsforskning (fx Connell 1996; Kimmel 2000) betydet en række nybrydende og kønsteoretisk reflekterede studier af drenge og mænds skolekulturer (Mac an Ghail 1994; Connell 1989, 1996; Frosh et.al. 2002; Griffin 2005; Patman et.al. 2005). Ekspansionen i denne type studier har ført til, at der gennem det seneste årti har udviklet sig et selvstændigt forskningsfelt, *Boyhood Studies*, med eget tidsskrift og konferencer. Men den kritiske kønsforskning ('*Critical Studies on men and masculinities*') har som sagt i beskedent grad præget den danske forskning af kønnede skole- og uddannelseskulturer. Denne forskning har været præget af den poststrukturalistiske kønsforskning, som især tillægger sproget afgørende betydning for subjektiverings- og disciplineringsformer.

Tematisk har studier af ungdomskultur og uddannelse i Danmark i større grad rettet sig mod studier af (drenge fra) etniske minoriteter i uddannelsessystemet i Danmark, idet der her ikke i synderlig grad er rettet fokus direkte mod drenge og betydninger af maskuline identificeringer (Gitz-Johansen 2006; Giliam 2008) – eller også har fokus især været rettet isoleret mod de mikrosociale betydninger af særligt sproglige 'subjektiveringer' af drenge (Staunæs, 2004; Hansen 2010)

Der er således i Danmark behov for studier, der forsøger at forstå skolekulturer som kønnede kulturer i en teoretisk ramme, der begriber samspillet mellem mikrosociale og makrosociale forhold for at forklare, hvordan normerne i drenges fællesskaber i skolen udvikles som en modstand mod skolens elevnormer. Projektet vil udvikle en sådan tilgang i dialog med den postmoderne vending, der har peget på risikoen for at overse det sammensatte og midlertidige i unges subkulturer og risikoen for idealiseringer og forenkede beskrivelser af skolekultur overfor de unges modkultur (Blackman 2005).

4. Overgange mellem uddannelse og arbejdsliv

Den fjerde teoridimension udgør teorier om social og kønsmæssig selektion i forbindelse med overgangen fra uddannelse til arbejdsliv (Jørgensen 2008). Denne teoridimension skal bidrage til at forstå, hvordan den institutionelle ramme omkring unges overgange i Danmark bidrager til at skabe etniske og kønsmæssige forskelle i et samspil mellem unges valg og institutionel selektionsprocesser. Det vil ske med udgangspunkt i teorier om '*transition regimes*' (Walter 2006; Heinz 1999), '*transition systems*' (Raffe 2008) og '*life course regimes*' (Krüger 2003), som forklarer hvordan unges livschancer og livsforløb formes af bestemte institutionelle regimer. I den sammenlignende velfærdsstatsforskning fremstår det som et paradoks, at de skandinaviske lande med universelle velfærdsydelser, som fremmer kvinders adgang til arbejdsmarkedet, samtidigt har stærkt kønsopdelte arbejdsmarkeder (Esping-Andersen 1999). Komparative studier af forskellige former for velfærdsstater og af forskellige kompetenceregimer ('*skill-regimes*') viser at uddannelsessystemer som prioriterer almene kvalifikationer er mindre kønsopdelte end systemer der prioriterer oplæring i virksomheder. Det skyldes blandt andet at der i erhvervsuddannelser baseret på praktik i virksomheder, sker en ekstra selektion der medvirker til at

fastholde etnisk og kønsopdelt arbejdsmarked (Estevez-Abe 2005). Samtidig indebærer et system af ungdomsuddannelser, der som de danske er opdelt i studieforberedende og erhvervsrettede spor, også en social selektion, der medvirker til at fastholde sociale forskelle på tværs af generationer (Hanushek & Wößmann 2006). Nyere undersøgelser viser, at de kulturelle ressourcer, som de unge har med fra deres sociale baggrund, spiller en relativt stor rolle i Danmark i forhold til de økonomiske og sociale ressourcer (Jæger & Holm 2007).

Samtidigt fremhæves erhvervsuddannelsernes kvaliteter med hensyn til socialisering og integration på arbejdsmarkedet (Gangl 2001). Et selvstændigt system af erhvervsuddannelser tilbyder en attraktiv vej til arbejdsmarkedet særligt for de drenge, som ikke er bogligt orienterede. Vekseldannelser som de danske fungerer både som sikkerhedsnet for bogligt svage unge, men afleder dem samtidig fra videregående uddannelse (Shavit & Müller 2000). Tilsvarende har niveaudelinger i uddannelserne en sammensat virkning. Ved at opdele eleverne i forskellige spor og niveauer afhængigt af deres forudsætninger kan undervisning blive mere målrettet og effektiv og bedst tilgodese de forskellige elevers behov. Men niveaudeling kan også forøge uligheden ved at de unge, som placeres på et lavt niveau udsættes for færre forventninger fra lærere og fra institutionen end unge i de boglige spor, og ved en negativ *'peer learning'*, når uddannelsesfremmede drenge udvikler en *'anti-skole-kultur'*. Disse komplekse effekter peger på et behov for at få en mere nuanceret forståelse af, hvordan de institutionelle selektionsprocesser (spor- og niveaudeling) i erhvervsuddannelserne spiller sammen med udsatte drenges subkulturer og hvordan stigmatiserings- og marginaliseringsprocesser kan tage form af selvforstærkende processer af institutionel selektion og subkulturel selvselektion (Moldenhawer 2007; Giliam 2009).

Projektet vil udforske den institutionelle formning af de unges overgang som en åben proces, hvor historisk foranderlige institutionelle rammer for de unges overgange ses som både ressourcer og begrænsninger (Sackmann m.fl., 2001; Heinz 1999). Uddannelsessystemet tilbyder muligheder og stiller krav, der aktivt tolkes og håndteres af de unge, der dermed omformer systemet. Der sker for eksempel når unge via mediekulturens indflydelse vælger *'modefag'* og forårsager kønsskifte i nogle fag som malerfaget. Vi vil især lægge vægt på erhvervsuddannelsernes særlige betingelser: uddannelsernes stærke kønsmærkning, deres tætte kobling til det kønsopdelte arbejdsmarked, partsstyret og afhængigheden af praktikpladser. Hertil kommer erhvervsuddannelsernes centrale rolle i opfyldelsen af den politiske målsætning om at 95% af de unge skal gennemføre en ungdomsuddannelse. Det betyder at uddannelserne på den ene side skal give plads til at alle kan gennemføre, men at der på den anden side fortsat skal ske en selektion, fordi der ikke er praktikpladser til alle, og fordi virksomhederne selekterer på en måde der fastholder kønssegregeringen. Samtidig er der sket en øget individualisering af uddannelsesforløbene, så man her tale om en *'inkluderende eksklusion'*, som lægger en større del af ansvaret for det rigtige uddannelsesvalg og gennemførelse af en uddannelse på de unge selv (Moldenhawer 2000x). Projektets empiriske dele vil have fokus på selektion og selvselektion på lokalt niveau i uddannelserne, men vil sætte analysen af disse processer i sammenhæng med de nævnte institutionelle rammer på makroniveau blandt andet for at kunne sammenholde resultaterne i de danske erhvervsuddannelser med forskningsresultater fra lande med andre institutionelle regimer.

Forskningsdesign

Metoder

Projektets metodiske design være styret af den teoretiske interesse i at forstå drenges forhold til uddannelse som foranderligt over tid og socialt og kulturelt medieret. Empiriproduktionen vil derfor have en betydelig udstrækning i tid for at forstå de unges valg, deltagelse, frafald og omvalg som læreprocesser over tid. Desuden er de metodiske valg styret af interessen i et forstå drenges forhold til uddannelse som både situeret, ambivalent og afprøvende og som intentionelt rettet mod livsudkast og fremtidsforestillinger. Da teoriudvikling er højt prioriteret vil de fire empiriske delprojekter blive anvendt som grundlag for bearbejdning og udvikling af den teoretiske ramme. Det første delprojekt består af en fælles teoriudvikling, der som mål har en kritisk sammentænkning af centrale teoripositioner i de fire dimensioner, som er nævnt ovenfor. Ambitionen er en ikke-reduktionistisk, dynamisk og

multidimensionel forståelse af sammenhængen mellem unges identitetsudvikling, deres deltagelse i ungdomskulturer og deres deltagelse i et uddannelsesforløb set i relation til det samlede uddannelsessystem. Særlig interesse er der for en begrebsliggørelse af forholdet mellem de unges sociale og kulturelle baggrund og deres fremtidsforestillinger og livsudkast. Teoriudviklingen vil ske i forbindelse med fælles seminarer baseret på skriftlige oplæg som forbinder en kritisk diskussion af teoripositioner med projektets empiriske analyser.

I de empiriske delprojekter vil vi benytte etnografisk inspirerede metoder med vægt på deltagende observationer af skolekultur og den sociale interaktion i skolen samt narrativt og biografisk orienterede interviews samt tematiserede gruppeinterview. Desuden indgår en metodeudviklende dimension med brug af sociale medier, fotos og video samt et værkstedsarbejde, der vil eksperimentere med udvikling af nye rum for unges udvikling af fremtidsforestillinger.

Primært baseres studiet på etnografisk observation af og interviews med lærere og elever på et hold på hver indgang med fokus på in- og eksklusion via elev-interaktioner og 'peer-group' dannelse på holdene og in- og eksklusion via lærer-elev interaktion (Hansen 2010; Hasse 2002). Interviewene bliver transskriberet og analyseret med brug af software til kvalitativ dataanalyse (Nvivo) med henblik på en åben tolkning af kategoriseringer og narrativer, der belyser forholdet mellem køn og betydningen af uddannelse.

Den empiriske kerne i projektet består af en grundpopulation på 60 elever fordelt på tre forskellige erhvervsuddannelser. De interviewes i det andet delprojekt i forbindelse med deres møde med erhvervsskolen og følges i de første måneder af uddannelsen, hvor de gør grundlæggende erfaringer med uddannelsen og etablerer indbyrdes sociale relationer. Desuden undersøges elevernes forhold til skolekulturen og de institutionelle selektionsprocesser. Der udvælges to uddannelser med en majoritet af drenge samt den merkantile indgang med majoritet af piger som et kontrasterende studie.

Ud af grundpopulationen på 60 elever udvælges dernæst halvdelen, 10 elever fra hver uddannelse, i det tredje delprojekt. Eleverne følges og geninterviewes over en toårig periode for at undersøge deres forhold til uddannelsen og deres overgange som biografisk læreproces. Omkring halvdelen kan forventes af skifte uddannelse eller falde fra, og på de tekniske uddannelser vil omkring halvdelen overgå til virksomhedspraktik under de to år.

En særlig empirisk gruppe udgøres af de elever i grundpopulationen som enten tidligere er faldet fra eller som falder fra under forløbet. De vil blive fulgt særskilt i det fjerde delprojekt med henblik på at undersøge deres genindtræden i uddannelse, indtræden på arbejdsmarkedet eller andet. Der vil være særligt fokus på metoder til at fastholde kontakten med unge, der skifter uddannelse og som har svage sociale netværk.

Endelig vil der være en eksperimenterende empirisk produktion, der gennem værkstedsarbejde forsøger at udvikle sociale frirum inspireret af den kritisk-utopiske aktionsforskningsmetode (Nielsen & Nielsen 2006). Metodisk er målet at undersøge, hvordan der kan skabes rum, hvor unge uden eksplícitte fremtidsforestillinger i fællesskab kan arbejde med udvikling af nye livsudkast.

Empirisk vil projektet bestå af fire delprojekter, som relaterer sig til en fælles kerne af empiri, der skabes ved at følge tre normalklasser over en 2 årig periode med tilbagevendende interviews og observationer samt via virtuelle rum og sociale medier (facebook, o.l.). Målgruppen vil primært bestå af drenge i disse klasser, men der følges også en mindre gruppe piger som kontrasterende gruppe. Delprojekterne planlægges med en progression, så resultaterne fra de første delprojekter skal kvalificere de efterfølgende delprojekter.

1. Første delprojekt: Drenge som tabere i uddannelsessystemet udgør den teoretiske sammenfatning af de øvrige delprojekter og en kritisk diskussion med den internationale forskning på området. Delprojektet har flere formål. For det første skal det udarbejde en kritisk vurdering og diskussion af udvalgt nordisk og engelsksproget litteratur, som skal sikre at projektet er i dialog med den nyeste forskning på området. Formålet er desuden at bidrage til at kvalificere de øvrige delprojekter, og endelig er formålet at etablere en stærk fælles teoretisk forståelsesramme blandt projektet deltagere. Dette arbejde vil foregå over hele projektperioden. Hensigten med det første års arbejde er at udarbejde en teordiskuterende artikel, der publiceres i et engelsksproget, videnskabeligt tidsskrift. Den vil indehol-

de en gennemgang, vurdering og diskussion af hvordan cultural studies, kritisk socialpsykologisk socialisationsteori (fagidentitet) og postmoderne teori om uddannelse og køn kan kombineres i forhold til studier af drenges forhold til uddannelse. Dernæst vil delprojektet i år 2 og 3 anvende de fire empiriske delprojekter i en teoretisk analyse af forskningsspørgsmålene med henblik på ny teoriudvikling. Særlig vægt lægges på delprojekt 2, som vil udgøre et unikt longitudinelt studie af de dynamikker, som fører til enten gennemførelse eller afbrud af en ungdomsuddannelse. Den empiriske baserede del vil udover denne *forløbsdimension*, indeholde en *komparativ dimension*, der sammenligner elevernes læringsforløb på de tre forskellige uddannelser som indgår i projektet.

Organisatorisk ansvarlig: Christian Helms Jørgensen

Anvarlig for teoretisk diskussion og forskningsreview: Jan Kampman med inddragelse af øvrige deltagere.

Ansvarlig for teoretisk sammenfatning af projektets empiriske analyser: Steen Baagøe Nielsen i samarbejde med de øvrige deltagere

2. Andet delprojekt: Mødet mellem drenges fremtidsforestillinger og erhvervsskolens krav. Delprojektet har som mål at udvikle mere nuancerede forståelser af, hvordan drenges uddannelsesvalg og forestillinger om deres fremtid bearbejdes og udvikles i mødet med krav og tilbud i en erhvervsuddannelse. Delprojektet sætter fokus på drengenes første møde med erhvervsskolen, som er et knudepunkt i deres overgang fra folkeskole til ungdomsuddannelse. Hovedparten af deres frafald og studie-skift finder sted indenfor de første måneder på uddannelsen. Desuden skal det belyse, hvordan drengene i mødet med skolen opdeler sig socialt og danner fællesskaber, samtidig med at de bliver vurderet, kategoriseret og opdelt af skolen i forbindelse med optagelsen og realkompetencevurderinger. Teoretisk vil projektet forholde sig kritisk til den overdeterminering, som ligger i en del postmoderne subjektiverings- og positioneringsteori (Davies 2006; Rose 1990). Det vil i stedet lægge vægt på at forstå, hvordan unge aktivt tolker og bearbejder de kategoriseringer, som de udsættes for i skolen, og hvordan de forandres over tid (Gilliam 2009). Målet er at opnå en differentieret forståelse af drenges udvikling af engagement i uddannelse eller deres marginalisering både i relation til deres erfaringer og baggrund (etnicitet, socioøkonomisk baggrund og lokalområde) og deres fremtidsforestillinger. Da flere studier har vist, at mange unges uddannelsesvalg er svagt funderet og til tider har karakter af 'ikke-valg', vil projektet arbejde med metoder til at synliggøre unges foreløbige fremtidsudkast via visuelle medier, narativer og brug af populærkulturelle 'scripts' og identitetsfigurer, o.l. Formålet er for det andet at få en initial kortlægning af mønstret i de sociale relationer, der etableres i de udvalgte klasser med henblik på tredje delprojekt. Endelig er formålet at etablere den grundpopulation, hvorfra projektet vil udvælge 10 elever i hver klasse (i alt 30 elever), som skal følges over de kommende 2 år med tilbagevendende interviews hvert halve år samt analyser af et eller flere fora på nettet og via sociale medier. Der vil blive afprøvet metoder til at få de unge til at forske i eget liv med brug af videoer, som gøres til genstand for gruppeinterviews. Så vidt muligt interviewes alle eleverne i de tre klasser med korte, relativt strukturerede interviews i forbindelse med at de starter på grundforløbet (ca 60 korte interviews). Delprojektets empiriske produktion finder sted over tre måneder aug – nov 2012, og vil udgøre det primære grundlag for et PhD projekt. Da delprojektet er ret ressourcetungt over de tre måneder tilknyttedes fire forskere i denne periode.

Anvarlig for delprojektet Steen Baagøe Nielsen. Hertil en PhD, postdoc NN og postdoc YY.

3. Tredje delprojekt: Uddannelsesdeltagelse og identitetsudvikling som biografisk læreproces.

Formålet med delprojektet er at belyse drenges deltagelse og marginalisering i uddannelse som en proces der forløber over tid i et samspil mellem på den ene side en række selektionsmekanismer i uddannelsessystemet og på den anden side de unges egne afbrud, omvalg og fravalg af uddannelse. Hensigten med at følge i alt 30 unge på tre forskellige uddannelser over to år er at udvikle en teoretisk forståelse for dynamikker, potentialer og forandringsmuligheder i drenges forhold til uddannelse, og dermed undgå en teoretisk fiksering, som ses i teorier der overbetoner habituelle dispositioner, social baggrund og kulturel arv (Bourdieu & Passeron 1990). Hensigten er forstå drenges valg, omvalg og fravalg som subjektivt meningsfulde og kulturelt betydningsfulde både i forhold til den individuelle håndtering af risici og udfordringer i overgangene og de unges deltagelse i forskellige ungdoms-

/subkulturer (Furlong & Cartmel 1997; Wyn & Dwyer 2001). Det er et særligt formål at belyse, hvilken subjektiv og kulturel betydning arbejds-/erhvervsfag har for drenges valg og gennemførelse af erhvervsuddannelser (Heinz 1995; Kirpal a.o. 2008), og hvilken betydning institutionelle opdelinger af eleverne i niveauer har for forskellige grupper af drenges uddannelsesforløb.

Hensigten er at skabe ny viden om, hvordan 'almindelige' unge i erhvervsuddannelserne over en periode på 2 år udvikler engagement og tilknytning til en uddannelse, et fag eller arbejdsområde (fag- og arbejdsidentitet) eller gradvis mister tilknytningen eller aktiv tilvælger noget andet (Riele & Crump 2002). Studiet vil have et dobbelt blik på de institutionelle in- og eksklusionsprocesser (blive anerkendt af lærere, bestå prøver, opnå praktikplads, m.v.) og de sociale in- og eksklusionsprocesser i de ungdomskulturelle fællesskaber i skolen med særligt fokus på kønnets betydning. Den metodiske tilgang vil bygge videre på den biografiske forskningstradition ved instituttet (Larsen 2003; Olesen 2001; Andersen m.fl. 2005) med henblik på hvordan unges skaber mening og sammenhæng i deres liv både over tid og på tværs af multiple livssammenhænge. Metodisk er projektet også inspireret af projektet "Learning Lives" (Hodkinson m.fl. 2007; Bloomer 2001) der har fulgt en gruppe unge over flere år gennem geninterviewing og observationer i undervisningen. Metodisk vil projektet arbejde innovativt med at udforske nye måder at indfange unges ofte springende og flydende livsforløb, blandt andet ved at etablere sociale fora, hvor deltagerne i strukturerede gruppintervjuer løbende kan bearbejde deres erfaringer fra uddannelse og praktik – og deres øvrige ungdomsliv. Der vil her indgå muligheder for at deltagerne udforsker deres eget liv via brug af video som udgangspunkt for deres fælles diskussioner og erfaringsbearbejdning.

Anvarlig for delprojektet Christian Helms Jørgensen. Hertil en PhD-studerende og postdoc YY.

4. Fjerde delprojekt: Drenges genindtræden i uddannelse

Delprojektets formål er at skabe ny viden om et forskningsmæssigt overset spørgsmål i forhold til drenge, frafald og gennemførelse, nemlig *genindtræden i uddannelsessystemet* ('Reconnection' Evans & Niemeyer 2005). Formålet er at udvikle en forståelse af dynamikkerne i den uddannelsesmæssige marginalisering af bestemte grupper af drenge som kontingente og reversible processer. Hensigten er at overskride de mere deterministisk orienterede forklaringer, som ligger i en stor del af den kvantitative forskning i social arv i uddannelserne. Projektet vil derfor både undersøge dynamikkerne bag drengenes frafald og især undersøge deres genindtræden i uddannelse efter et afbrud.

Empirisk vil delprojektet følge den del af grundpopulationen (delprojekt 2), som tidligere er faldet fra en ungdomsuddannelse, men som er genindtrådt, og den del af grundpopulationen der afbryder uddannelsen undervejs i løbet af projektperioden. Projektet vil følge deres videre forløb med særlig interesse for deres eventuelle genindtræden i uddannelse. I gennemsnit har knap en fjerdedel af alle unge på grundforløbene tidligere været i gang med et andet grundforløb, og nogle unge endda flere. Delprojektet vil undersøge unges genoptagelse af uddannelse. Da omkring halvdelen af de unge, som starter på en erhvervsuddannelse ikke gennemfører den, er frafald og afbrud af en uddannelse ikke i sig selv afgørende for de unges videre forløb. Det afgørende er om de kommer videre i et andet uddannelsesforløb. Der er behov for viden om, hvordan unge oplever vejen tilbage til uddannelsessystemet efter et afbrud/fracfald. Nogle studier viser, at for mange unge betyder et skifte af uddannelse, at de er blevet mere afklarede og en erfaring rigere (Jørgensen 2011). Men for en del unge gør oplevelsen af nederlag det vanskeligt at genoptage en uddannelse efter et afbrud, både fordi det er svært at skabe sammenhæng bagud i biografien, og fordi troen på egen evne til at realisere nye livsprojekter er svækket.

Anvarlig for delprojektet Steen Baagøe Nielsen og postdoc NN

5. Femte delprojekt: Fremtiden for unge uden fremtid

Formålet er at skabe ny viden om de drenge, som er uafklarede og som ikke er startet på en ungdomsuddannelse direkte efter afslutningen af folkeskolen, og som derfor ikke spås nogen fremtid i 'videnssamfundet'. Det vil ofte være de mest skoletrætte unge samt unge, som har en belastet social baggrund med vold, kriminalitet eller med pædagogiske og psyko-sociale diagnoser. Delprojektet vil starte ét år efter opstart af det første delprojekt og bygge videre på dets erfaringer med, hvordan de

mest belastede drenge klarer sig i de tre uddannelsesforløb. Desuden vil dette delprojekt undersøge samspillet mellem de unges skoleliv og deres øvrige ungdomsliv – deres multiple overgange (Dwyer & Wyn 2000). Der vil i dette delprojekt indgå en interaktiv dimension, hvor et værkstedsarbejde/eksperiment iværksættes i samarbejde med en ungdommens uddannelsesvejledning (UU center) og en erhvervsskole. Udgangspunktet for værkstedsarbejdet er, at hos mange af de mest belastede unge blokerer deres negative erfaringer for at de kan formulere positive forestillinger om deres fremtid. Hensigten at give disse unge en stemme ved at skabe et rum udenfor skolen, hvor de får muligheder for i fællesskab at bearbejde deres erfaringer med skole og arbejdsliv og udarbejde udkast og planer for egen fremtid. Den empiriske del vil forløbe over tre måneder med senere opfølgende interviews, som vil give forskerne mulighed for at følge disse unges erfaringsbearbejdning i forhold til uddannelse, ungdomsliv og arbejdsliv i perioden. Interessen vil særligt være på hvordan det, som kan engagere og oplive disse unge, eventuelt kan udfoldes i relation til arbejdsliv og fagidentitet og i forhold til uddannelsessystemet – og hvordan uddannelse i så fald skulle se ud.

Anvarlig for delprojektet Jan Kampman. Hertil Christian Helms Jørgensen og den PhD studerende.

2. Projektets deltagere, organisation og institutionelle forankring

Projektet gennemføres af Christian Helms Jørgensen, Phd., Lektor (projektleder) i samarbejde med Jan Kampman, Professor og Steen Baagøe Nielsen, Phd., Lektor alle Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet. Desuden tilknyttedes to Postdocs og en PhD studerende. Selvom instituttet har kvalificerede personer til disse stillinger, vil de alle blive besat efter et åbent opslag for at sikre de bedst kvalificerede deltagere.

Projektet er opdelt i fem delprojekter, der hver har en ansvarlig seniorforsker og et projektteam tilknyttet. Alle deltagere indgår i mere end et delprojekt for at sikre en god integration mellem delprojekterne. Det samlede projekt holdes sammen af en fælles teoriudviklende del, som vil relatere sig tæt den de fire empiriske analyser. Der planlægges afholdt 6-8 heldagsseminarer pr år i dette delprojekt, som også vil fungere som fælles samlende forum for de øvrige delprojekter. Hertil kommer et seminar med den internationale referencegruppe pr år.

Desuden holdes projektet sammen af den fælles empiri, som udgøres af grundpopulationen, dog er delprojekt fem baseres på en separat empiri. Alle deltagere involveres i både empirisk arbejde og teoriudvikling. De tre seniorforskere hører til i samme bygning, hvor også de tre øvrige deltagere vil søges placeret.

Projektet vil blive styret gennem klare tidsplaner og delmål og milepæle for både de enkelte delprojekter og for hver enkelt deltager. Ressourcetildelingen vil være knyttet til opfyldelse af projektet delmål. Projektlederen vil bidrage til at skabe gennemsigtighed i projektets progression og forpligte deltagerne til at holde et højt indbyrdes informationsniveau blandt andet via et intranet.

Projektlederen har som mål at alle deltagere har et højt ambitionsniveau og at der til stadighed er åbenhed og klare gensidige forventninger deltagerne imellem. Projektlederen har som særligt ansvar at sikre at alle er forpligtede og engagerede i projektet. Desuden har projektlederen ansvar for at der skabes et engagerende og udviklende forskningsmiljø, der giver rum for et samarbejde som har en balance mellem indbyrdes kritik og anerkendelse. Der gives særlig opmærksomhed på integrationen af de tre nye deltagere i projektet på lige fod med de tre seniorforskere. Den fælles publicering prioriteres over den individuelle, dog skal den PhD studerendes arbejde med afhandlingen respekteres.

3. Eventuel bilag

Bilag 1. litteraturliste

Bilag 2. projektplan (Gant diagram)

Bilag 3. budget for projektet over tre år.

Bilag 4. forskningsstrategi for Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning